

Puhkuse andmise süsteem hooldusperedele

Aruanne

Maarja Käger, Kristiina Toomik

Uuring: Puhkuse andmise süsteem hooldusperedele
Autorid: Maarja Käger, Kristiina Toomik
Teostaja: Balti Uuringute Instituut
Tellija: Sotsiaalkindlustusamet
Viitamine: Käger, M., Toomik, K. (2024). Puhkuse andmise süsteem hooldusperedele Balti Uuringute Instituut. DOI <https://doi.org/10.23657/AGFV-B197>

Täname kõiki intervjuudes osalenud peretoetajaid, KOV-i spetsialiste, hooldusperesid ning uuringu valmimist toetanud tellija esindajaid Agnes Kulmarit ja Brit Kolpakovat.

Balti Uuringute Instituut

Lai 30 51005

Tartu

tel 699 9480

ibs.ee

DOI: <https://doi.org/10.23657/AGFV-B197>

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Hooldusperede taust, puhkuseandmise süsteem	5
2. Metoodika	8
3. Hooldusperede vajadus lapse hooldamisest puhkust võtta	10
4. Hooldamisest puhkuse võtmise takistused	15
4.1. Lapsega seotud takistused	15
4.2. Süsteemiga seotud takistused	15
4.3. Ressurssidega seotud takistused.....	17
4.4. Hoiakute ja teadlikkusega seotud takistused.....	18
5. Lapse eest hoolitsemise kohustusest puhkuse võtmise praktikad	20
5.1 Lähiperekond, sugulased, sõbrad ja tuttavad.....	20
5.2 Laste bioloogilised vanemad ning sugulased.....	20
5.3 Lapsehoidja, sh puudega lastele ette nähtud lapsehoiuteenus	20
5.4 Laagrid	21
5.5 Huvitegevus.....	21
5.6 Hoolduspere lapsevanemate elukorraldus	22
5.7 Puhkamine koos hoolduslastega	22
6. Puhkuse võtmise või mittevõtmise mõju lastele ja peredele	23
7. Võimalik hooldusperede puhkusesüsteem	25
Kokkuvõte	29
Lisad	31
Lisa 1. Intervjuude kavad.....	31

SISSEJUHATUS

Hoolduspere kasvatab oma kodus teistest vanematest sündinud last. Ta hoolitseb lapse eest kas pikaajaliselt, lapse täiskasvanuks saamiseni, või ajutiselt, kuni lapse sünnipere suudab taas lapse eest hoolt kanda. Perepõhist asendushooldust vajavale lapsele sobiva hoolduspere leidmine ja lapse hooldusperre paigutamine on kohaliku omavalitsuse ülesanne. Pärast lapse perre saabumist on perel võimalik kasutada erinevaid Sotsiaalkindlustusameti ja KOV-i pakutavaid tugiteenuseid.

Lapse prima heaolu kindlustamiseks on tähtis, et hoolduspered saaksid vajalikku tuge laste kasvatamisel. Varasemates uuringutes on põgusalt välja tulnud, et hoolduspere vanemad vajavad muuhulgas võimalust võtta puhkust lapse eest hoolitsemise kohustusest. Leiti, et kui hooldusperel on vajadust, kuid puudub võimalus puhkuse saamiseks, võib see negatiivselt mõjutada hoolduspere vanema heaolu jm aspekte, mis omakorda mõjutavad lapsele pakutavat hoolitsust. Täpsem info aga soovitud puhkuse osas puudus.

Aruande aluseks oleva miniuuringu keskmes oli vajadus välja selgitada ja hinnata, kas ja milliseid meetmeid või teenuseid hoolduspered vajavad, et puhkust saada. Soov oli teada saada, millised on perede vajadused lapse eest hoolitsemise kohustusest puhkust võtta, millised on lapse vajadused pere puhkuse võtmise osas ja milliseid praktikaid seni lapse eest hoolitsemise kohustusest puhkuse võtmiseks kasutatud on. Muuhulgas sooviti teada, mil määral mõjutavad puhkusevajadust varasem laste hooldamise kogemus, hoolduskoormus, pere struktuur, pere töö- jm kohustused, tugivõrgustiku olemasolu.

Selleks viidi uuringu raames läbi kokku 4 fookusrühmaintervjuud peretoetajate, KOV-ide lastekaitse spetsialistide ja hooldusperede lapsevanematega. Intervjuude sisendit analüüsiti lähtuvalt uurimisküsimustest. Arvestades uuringu metoodikat, ei pruugi aruanne kajastada kõigi hooldusperede puhkusevajadusi, võimalusi ja takistusi.

Aruande esimene peatükk keskendub konteksti loomisele ehk põgusalt tuuakse välja kõige olulisem seoses hooldusperede tausta ja praeguse puhkuseandmise süsteemiga. Teine peatükk kajastab uuringu metoodikat ja piiranguid. Peatükid kolm kuni kuus kajastavad erinevaid puhkusevajadusega seotud aspekte: hooldusperede vajadus lapse hooldamisest puhkust saada, hooldamisest puhkuse võtmise takistused, puhkuse võtmise senised praktikad ning puhkuse võtmise või mittevõtmise mõju lastele ja peredele. Seitsmes peatükk kirjeldab intervjuudele ja intervjuude analüüsile tuginedes võimalikku hooldusperede puhkusesüsteemi. Aruanne lõpeb kokkuvõtte ja järelduste ning lisadega.

1. HOOLDUSPEREDE TAUST, PUHKUSEANDMISE SÜSTEEM

Olukorras, kus vanemad ei suuda ka toe korral kindlustada lapsele turvalist perekeskkonda ning vanemlikku hoolt, on riigi ülesandeks tagada lapsele sobiv asendushooldus väljaspool tema enda perekonda. Kõige üldisemas tähenduses mõistetakse asendushooldusena lapse eest hoolitsemist väljaspool tema sünniperekonda kas lühi- või pikaajaliselt. Asendushoolduse vormideks on lapsendamine, eestkoste ja asendushooldusteenus (hooldusperes, perekodus ja asenduskodus).¹

Asendushooldusteenust korraldavad kohalikud omavalitsused (KOV). KOV-e toetab sotsiaalkindlustusamet ja riigieelarvest määratakse vastavalt riigieelarve võimalustele toetus kohaliku omavalitsuse üksustele asendus- ja järelhooldusteenuse osutamiseks ja korraldamiseks ning hooldusperede toetamiseks. Toetus jaotatakse kohaliku omavalitsuse üksuste vahel proportsionaalselt vastavalt asendus- ja järelhooldusel viibinud isikute arvule.²

Lapse teenusele suunamisel tuleb eelistada hooldusperet. Hooldusperes võib samal ajal olla kuni neli hooldatavat, sealhulgas hooldaja enda kuni 14-aastased lapsed ja teised hooldamist vajavad isikud. Laste arvu suurendamine hooldusperes on lubatud vaid asendushooldusel olevate laste huvides.³

Hoolduspereks saada soovija esitab avalduse sotsiaalkindlustusametile (SKA), kes teeb hoolduspere sobivuse hindamise ja ettevalmistamisega seotud toimingud – muuhulgas viib läbi pereuuringu (üheks osaks on tugivõrgustiku kaardistus) ning suunab hoolduspereks saada soovija hoolduspere vanematele mõeldud PRIDE koolitusele^{4,5}. Sotsiaalkindlustusameti poolt hoolduspere vanemana sobivaks tunnistatud isiku andmed kantakse sotsiaalteenuste- ja toetuste registrisse, kus moodustub nimekiri hooldusperedest, kelle hulgast KOV-id saavad leida oma asendushooldusteenust vajavale lapsele sobiva pere.⁶

Hoolduspered on seega pered, kes võtavad enda hoole alla lapsi, kellel ei ole võimalik elada oma sünniperes. Erihoolduspere on hoolduspere spetsiifilise ja suurema hooldusvajadusega lastele. Hoolduspereks saab pere eelmainitud SKA hindamise alusel ja laps jõuab hooldusperre KOV-i kaudu (KOV eestkostjana otsustab, millisesse hooldusperre laps läheb). Hooldusperes KOV-i ja hoolduspere vahel sõlmitud asendushooldusteenuse osutamise lepingu alusel kasvavat last nimetatakse aruandes edaspidi lihtsuse huvides hoolduslapseks.

¹ Sotsiaalministeerium (2022). Asendus- ja järelhooldus. Kättesaadav: <https://www.sm.ee/lapsed-ja-hoolekanne/lapsed-ja-pered/asendus-ja-jarelhooldus>

² Vt täpsemalt: Sotsiaalministeerium (2022). Asendus- ja järelhooldus. Kättesaadav: <https://www.sm.ee/lapsed-ja-hoolekanne/lapsed-ja-pered/asendus-ja-jarelhooldus>

³ Sotsiaalministeerium (2022). Asendus- ja järelhooldus. Kättesaadav: <https://www.sm.ee/lapsed-ja-hoolekanne/lapsed-ja-pered/asendus-ja-jarelhooldus>

⁴ Alates 2023. aastast korraldab PRIDE koolitusi Sotsiaalkindlustusamet, varem korraldas neid Tervise Arengu Instituut.

⁵ Sotsiaalministeerium (2023). Hoolduspere vanemaks saamine. Kättesaadav: <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/abivajav-laps-ja-taiskasvanu/asendushooldus-ja-kasuvanemlus/hoolduspereks-saamine>

⁶ Sotsiaalministeerium (2022). Asendus- ja järelhooldus. Kättesaadav: <https://www.sm.ee/lapsed-ja-hoolekanne/lapsed-ja-pered/asendus-ja-jarelhooldus>

Hoolduspere vanemad toetavad lapse arengut, pakkudes talle kodusoojust ja armastust, samal ajal säilitades sideme tema bioloogilise perega, kui see on võimalik.

Eestis on hoolduspere vanemate toetamiseks loodud mitmeid teenuseid, sealhulgas peretoe teenus, psühholoogiline nõustamine, mentorlus, individuaalne supervisioon ja tugigrupid.⁷ KOV maksab perele lapse isiklike kulude katmise toetust ning hooldusperevanema toetust. Riigilt saab pere riiklikke peretoetuseid, sh vanemahüvitist.

Varasemad uuringud näitavad mitmeid probleeme hooldusperede süsteemis. Näiteks on välja toodud vajadus suurendada teadlikkust asendushoolduse olulisusest ning leida uusi hoolduspereid. Samuti on toodud välja puhkusevõtmise võimaluse tähtsust hoolduspere vanemate heaolu tagamisel, et jaksataks laste eest hoolitseda. Teiste riikide kogemus näitab, et puhkuse võimaldamine on kriitilise tähtsusega aspekt, mis aitab ennetada läbipõlemist ja tagab laste parima võimaliku hoolduse.

Täna ei ole hooldusperedel nn tavaperedest erinevaid puhkamise võimalusi. Mõningaseks erandiks on erivajadustega lastega hoolduspered, kel on sarnaselt erivajadustega lapsi kasvatavatele nn tavaperedele täiendava puhkuse võimalus. Järgnevalt on toodud hooldusperede puhkusevõimalused ja hüvitised või tasud hoolduslapse hoolitsemise eest:

- Töötajate tavapärase puhkus, minimaalselt 28 päeva – puhkusetasu sõltub makstud sotsiaalmaksust ja on üldjuhul tavapärase töötasuga sarnane.
- Lapsepuhkus – kuni 10 tööpäeva kuni lapse 14-aastaseks saamiseni. Lapsepuhkuse hüvitis sõltub makstud sotsiaalmaksust, kuid on maksimaalselt 78,89 eurot päevas ja sellelt võetakse maha tulumaks.⁸
- Puudega lapse vanema lapsepuhkus – lapsepuhkust täiendav kuni 12 tööpäeva aastas (iga kuu üks täiendav puhkepäev) lapse 18-aastaseks saamiseni. Hüvitis on kuni 223,60 eurot päevas ja sellelt võetakse maha tulumaks.⁹
- Tasustamata lapsepuhkus – eelnevaid võimalusi täiendav puhkusevõimalus, kuni 10 tööpäeva igal kalendriaastal lapse 14-aastaseks saamiseni (puudega lapse puhul 18-aastaseks saamiseni).¹⁰
- Tugiisikuteenus kuni 18-aastasele raske ja sügava puudega lapsele. Teenuse raames määratakse lapsele tugiisik, kes abistab puudega last arendavate tegevuste tegemisel ja vaba aja veetmisel ning õpetab ja julgustab last igapäevaelus toime tulema. Tugiisikuteenust osutatakse vastavalt lapse vajadusele lasteaias, koolis, kodus ja mujal.¹¹

⁷ Kõik teenused ei ole peredele kogu aeg ja piiramatult kättesaadavad. Sõltuvalt teenusest on mõni vaid teatud perioodil või loetud kordadeks (<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/tugiteenused-hooldus-eeskoste-ja-lapsendajaperedele>).

⁸ Sotsiaalkindlustusamet (2024) Lapsepuhkus ja puudega lapse vanema lapsepuhkus. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/perehuvitised-ja-muud-toetused/perehuvitiste-ulevaade/lapsepuhkus>

⁹ Sotsiaalkindlustusamet (2024) Lapsepuhkus ja puudega lapse vanema lapsepuhkus. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/perehuvitised-ja-muud-toetused/perehuvitiste-ulevaade/lapsepuhkus>

¹⁰ Sotsiaalkindlustusamet (2024) Lapsepuhkus ja puudega lapse vanema lapsepuhkus. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/perehuvitised-ja-muud-toetused/perehuvitiste-ulevaade/lapsepuhkus>

¹¹ Sotsiaalkindlustusamet (2023) Tugiisikuteenus raske ja sügava puudega lapsele. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2023-06/tugiisikuteenus.pdf>

- Erihoolduspere puhkus lapse hooldamisest vähemalt 14 päeva aastas. Selle aja eest makstakse perele tasu. Lapse hooldamise asendamisega seotud kulud kannab KOV ja korraldab teenuse korraldaja.¹²
- Lapsendajale ja hooldusperedele mõeldud vanemahüvitis ja 70-päevane lapsendajapuhkus lapsega kohanemiseks ja sideme loomiseks.
- Lapse isiklike kulude katmise toetus – toetuse suurus sõltub lapse individuaalsetest vajadustest ja võib olla kuuti erinev, kuid ei tohi olla väiksem kui 2880 eurot ühes aastas (keskmiselt 240 eurot kuus lapse kohta). Toetuse eesmärk on katta lapse igapäevased vajadused, sealhulgas toit, riided ja ravimid.¹³
- Hooldusperevanema toetus – kuni lapse 18-aastaseks saamiseni või kuni õppeaasta lõpuni, mil laps saab 19. KOV sõlmib hooldusperede vanematega hoolduslepingu ning määrab toetuse suuruse ja tingimused. Hoolduspere vanemat toetatakse vähemalt ühe kahendiku ulatuses töölepingu seaduse § 29 lõike 5 alusel¹⁴ kehtestatud kuutasu alammäärast ühe lapse hooldamise kohta ehk 2024. aastal 410 euro ulatuses¹⁵.

Möistmaks võimaliku hooldusperede puhkusesüsteemi mastaapi, on oluline tuua välja, et 2024. aasta septembri seisuga on Eestis 129 hoolduspere. Peredes on kokku 169 hoolduslast. Lapsi perre ootavaid peresid oli 13. Täpsem statistika on tabelis 1.

Tabel 1. Hooldusperede statistika 2024. aasta septembri seisuga¹⁶

Hooldusperede arv¹⁷	129, sh 3 erihoolduspere, 3 kriisihoiduspere <ul style="list-style-type: none"> • 1 lapsega – 97 pere • 2 lapsega – 27 pere • 3 lapsega – 4 pere • 4 lapsega – 1 pere
Hooldusperedes hooldamisel olevate laste arv	169, sh 0-3 aastaseid 28, 4-7 aastaseid 40, 8-19 aastaseid 101 ¹⁸
Aktiivseid hooldusperesid (ootavad last perre)	13
Laste arv asutusepõhisel asendushooldusteenusel	722 last ¹⁹

¹² Sotsiaalkindlustusamet (2023) Riigihange: Kriisihoiduspere teenuse ja erihoolduspere teenuse korraldamine Sotsiaalkindlustusametile. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2023-12/265466_Tehniline_kirjeldus.pdf

¹³ Riigikogu (2024) Sotsiaalhoolekandeseadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv>

¹⁴ Riigikogu seadus (2024) Töölepingu seadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/102052024028>

¹⁵ Vabariigi Valitsuse määrus. (2024) Töötasu alammäärade kehtestamine. <https://www.riigiteataja.ee/akt/109122023005>

¹⁶ Tellija andmed

¹⁷ Laste arv peres on perede hindamise ja ettevalmistamise faasi seisuga, jooksvaid andmeid ei koguta (nt kui perre sünnib lapse perre mineku järgselt bioloogiline laps). Üksikvanematega hooldusperede arvu ja tugivõrgustiku olemasolu jooksvat statistikat ei koguta.

¹⁸ Statistikat kogutakse lapse sünniaasta järgi ehk toodud statistika on lugemise lihtsustamise huvides umbkaudne. Hooldusperes/ perekonnas hooldamisel saavad olla noored kuni 19aastaseks saamiseni (selle õppeaasta lõpuni).

¹⁹ Ei hõlma turvakoduteenusel viibivaid lapsi.

2. METOODIKA

Uuringu eesmärk on kirjeldada ja analüüsida hooldusperede vajadust ning ootuseid lapse eest hoolitsemise kohustusest puhkust saada.

Uuringu meetodikana kasutati dokumendianalüüsi ja poolstruktureeritud fookusrühmintervjuusid.

Dokumendianalüüsi raames analüüsiti põgusalt varasemalt ilmunud hooldusperede toetuskorraldust ja puhkusevajadust puudutavaid uuringuid. Dokumendianalüüsi eesmärgiks oli toetada intervjuude küsimustike koostamist ja intervjuude teostamist.

Uuringu raames viidi läbi 4 fookusrühma intervjuud, kus osales kokku 21 inimest. Fookusrühma intervjuud viidi läbi kolme sihtrühma esindajatega: hooldusperesid toetavate organisatsioonide peretoetajatega (1), kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajatega või lapse heaolu spetsialistidega (1) ning hooldusperedega (2).

Uuringus osales kokku 8 hooldusperesid toetavate organisatsioonide peretoetajat, 6 KOV lastekaitsetöötajat või lapse heaolu spetsialisti ja 7 hooldusperede esindajat. Hooldusperede kaasamise eest uuringusse vastutas Sotsiaalkindlustusamet (SKA), kelle ülesandeks perede intervjuusse värbamisel oli tagada võimalikult erineva profiiliga (taust, laste arv, elukoht) perede leidmine. SKA edastas hooldusperedele kutse uuringus osalemiseks ja registreerunud peredele virtuaalintervjuu veebilinki ning eelküsitleuse lingi. Kõigil intervjuus osalevatel hooldusperedel paluti enne intervjuu toimumist täita eelküsimumstik, mis kajastas pere taustainfot (nt laste ja hoolduspere vanemate arv, elukoha piirkonna suurus, tugivõrgustiku olemasolu). Eelküsimumstiku eesmärk oli saada intervjuude analüüsi toetavat infot nii, et sellele ei peaks kulutama intervjuude aega. Seda enam, et taustainfona vajati delikaatsemat ja teistele intervjuus osalejatele mitte vajalikku infot.

Intervjuus osalenud pered olid pärit 6 erinevast Eesti KOV-ist, nendest 2 elasid suuremas linnas ja 5 külas (hajaasustusega asula või vähem kui 300 elanikuga tiheasustusega asula). Intervjuudes olid esindatud erineva suurusega pered.

Kuues peres kasvas üks hoolduslaps, ühes oli hoolduslapsi rohkem. Perede seas oli esindatud 1 üksikvanemaga leibkond ning 6 kahe lapsevanemaga leibkonda. 4 intervjuus osalenud peres kasvasid vaid hoolduslapsed, kolmes oli lisaks veel ka bioloogilisi lapsi. Intervjuus osales 3 pere, kelle hoolduslapsed on erivajadusega või suurema hoolduskoormusega. Lisaks osales üks pere, kus kasvas 1 erivajadusega bioloogiline laps.

Peretoe teenust osutavate organisatsioonide kontaktisikutega võttis ühendust projektimeeskond. Intervjuukutsele eelnes SKA poolne uuringu vajalikkuse tutvustamine ja organisatsioonide kontaktisikute kaardistamine. Intervjuudes osalenud peretoetajate hulgas oli ka erihooldusperede kogemusega spetsialiste.

Intervjuudes osalesid 5 erineva Eesti KOV-i lastekaitsetöötajad või lapse heaolu spetsialistid. Uuringus osalemise valmidusest SKA-le teada andnud lastekaitsetöötajate ja lapse heaolu spetsialistide kontaktid andis uuringumeeskonnale tellija. Uuringumeeskond saatis saadud kontaktidele uuringus osalemise kutse ja leppis kokku intervjuu aja.

Kõik intervjuud kestsid ligikaudu 90 minutit. Kaks intervjuud viidi läbi MS Teamsi ning kaks Zoomi keskkonnas. Intervjuud salvestati ja transkribeeriti.

Uuringuaruande tõlgendamisel tuleb intervjueeritute väiksest hulgast ja nendeni jõudmise metoodikast tulenevalt arvestada, et antud fookusrühma intervjuudes kajastatud kogemused ja nende põhjal tehtud järeldused ei pruugi peegeldada kõigi sihtrühma alagruppide vajadusi. Näiteks võib intervjuudest järeldada, et uuringus osalesid pigem positiivse kogemusega pered ja aktiivsemad KOV-ide spetsialistid. Seega võib puhkusevajadus olla veelgi suurem ja võimalikke puhkuse võtmise takistusi veelgi rohkem kui uuringu käigus tuvastada õnnestus. Oluline on ka arvestada, et aruanne tugineb intervjuude sisendile, intervjueeritute kirjeldatud juhtumeid ei ole projekti mahtu, metoodikat ja eesmärki silmas pidades kontrollitud ega eriosalistega valideeritud nende nägemuse kuulmiseks.

3. HOOLDUSPEREDE VAJADUS LAPSE HOOLDAMISEST PUHKUST VÕTTA

Uuringu käigus ilmsid mitmed olulised aspektid seoses hooldusperede vajadusega võtta puhkust. Rühmaintervjuud hooldusperede, peretoetajate ja kohalike omavalitsuste lastekaitse spetsialistidega näitasid, et praegused võimalused puhkehetkede pakkumiseks on KOV-ide ja perede puhul ebaühtlased ning puudub ühtne üleriigiline süsteem nende tagamiseks. Intervjuudest selgus, et perede puhkusevajadus varieerub sõltuvalt perekonna eluetapist, laste eripäradest, pere laste arvust ja vanustest ning hoolduspere lapsevanemate tööst ja tegemistest. Intervjuude kohaselt ei mõjuta puhkusevajadust see, kui paljud pere lapsed on bioloogilised või kasvavad peres hoolduspere lepingu alusel. Perede puhkusevõimaluste vajadused ja soovid varieeruvad sõltuvalt pere tugistruktuuridest ja nende stabiilsusest, sissetulekust ning pere enda lähenemisest elukorraldusele. Selles peatükis antakse ülevaade hooldusperede puhkuse võtmise vajadustest ja puhkust puudutavatest soovidest võimalikule hooldusperede puhkusekorraldusele.

Uuringu kohaselt **peab riik tagama, et hooldusperede lapsevanemad jaksaksid lapse eest hoolitseda**. Mitmed intervjuueeritud töid välja, et hoolduspered on KOV-idele esimeseks alternatiiviks laste lastekodusse saatmise asemel. Seetõttu peab KOV-i prioriteediks olema hooldusperede lapsevanemate heaolu. Olukorras, kus perekonna heaolu ja jaks raugub, võivad pered viimase lahendusena lastest loobuda. Selle vältimiseks tuleb pakkuda hooldusperedele puhkust ja muid tugiteenuseid. Nagu edaspidi näha, mõeldakse puhkuse all nii puhkust hoolduskohustusest, võimalust pakiliste asjadega tegeleda (sh arstivisiidid, pere teiste laste toetamise võimalus rahulikus keskkonnas, kvaliteetaja võimaldamine iga pereliikmega) kui ka täiendavat võimalust ühise kvaliteetaja veetmiseks.

Mitmed peretoetajad leidsid, et riik peab hooldusperedele pakkuma erinevaid toetavaid teenuseid, et laps saaks peres elada. Peredesse jõudnud lapsed on suure traumakogemusega, mille tõttu on **hooldusperel suur ja raske ülesanne laste elu senist kurssi ja mustreid muuta**. Juriidiliselt seob peresid hoolduslastega hooldusleping, lapse eeskostjaks jääb KOV. Ehk oma olemuselt on mõne intervjuueeritu hinnangul sisuliselt tegu töölepinguga, kuhu võiks olla sisse kirjutatud ka kohustus puhkust võtta. Seda enam, et pered tõdesid, et hoolduslaste puhul tunnetavad nad tavapärasest suuremat vastutust ja vajadust pidevalt aru anda tehtavast. Samas näitasid intervjuud lastekaitseametnike ja peredega, et ennekõike vaadatakse hoolduslapse osana enda tavapärasest peredünaamikast ning kohustuslikku puhkust lapsest eemaldamisena ei pooldatud. Küll aga nõustusid kõik intervjuudes osalenud, et KOV peab toetama peresid lühiajaliste puhkehetkede võtmisel ning erakorralistes olukordades, näiteks läbi lapsehoiuteenuse.

Hooldusperesid väsitab intervjuude kohaselt ka **suur aruandlus- ja selgituskohustus**. Lapsevanemate, peretoetajate ja KOV lastekaitseametnike sõnul tuleb neil pidevalt lapse õiguste nimel tegeleda bürokraatiaga. Näiteks on pered ja peretoetajad pidanud korduvalt selgitama laagrikulude hüvitise saamiseks, miks laager vajalik on. Hoolduspered ja peretoetajad nentisid, et pidevalt esineb olukordi, kus ametnikud ei mõista nende vajadusi või murekohti. Samuti on esinenud juhtumeid, kus pere jääb mitme institutsiooni vahele oma murega. Näiteks esines ühel perel raskusi lasteaia kohatasust vabastuse saamisega, sest digitaalsed süsteemid ei võimaldanud lapsele kohatasust vabastust pakkuda ja

ametiasutustest soovitati ringiratast järgmise asutuse poole pöörduda. Pered sooviksid süsteemi poolt rohkem mõistmist ja vastutulekut, kuid hetkel tuntakse, et suhtlus ametnikega on täiendavaks koormaks hoolduspereks olemisele. Seega tasub hooldusperede jaksu ja lapsele keskendumise tagamiseks vaadata üle aruandlus- ja selgituskohustuse mõistlikkus ning lähtuda süsteemi arendamisel ja muutmisel perede heaolust.

Hooldusperede **puhkusevajadus tuleneb sageli füüsilisest ja emotsionaalsest koormusest**, mis kaasneb suure traumakogemusega laste hooldamisega. Vajadust puhkehetkedeks kogevad kõik lastega pered isegi olukorras, kus algul seda eitatakse. Pidev laste eest hoolitsemine ilma puhkepausideta võib viia väsimuse ja läbipõlemiseni, mis omakorda mõjutab pere tasakaalu ja heaolu. On perekondi, mis toimetavad kurnatuse piiril ja peresid, kus lapsevanemate kurnatuse tõttu on lapsed pidanud lahkuma. Olukorras, kus perel puudub usalduslik suhe KOV-i spetsialistiga, puuduvad üleeestilised teenused ja ühtsed lähenemised ning puhkusevajaduse lahendusena nähakse lapse perest eemaldamist (vt ptk 4), ei pruugi KOV-i spetsialistid perede tegelikust puhkusevajadusest teadlikud olla. Ka pered ise ei pruugi intervjuude kohaselt puhkusevajadust sageli õigeaegselt märgata ega tunnistada. Seega on vajalik teadlikkuse tõstmine puhkusevajaduse olulisusest ja puhkusevajaduse märkamisest ning hooldusperede nügimine (*nudging*) puhkust võtma.

Intervjuudest selgus, et **perede vajadused toetatud puhkuseks on eelkõige lühiajalised ning tihti on vajadus puhkuseks suurem üksikvanematel ja neil, kellel puudub tugivõrgustik**. Tugeva tugivõrgustikuga peredel on sageli lihtsam endale puhkehetki võimaldada nt teatrisse või arsti juurde minekuks, kuid ka nende puhul oli näha kohatist abi palumisega kaasnevat halba enesetunnet. Lisaks toodi välja kohatist vajadust hoidja kulude hüvitamiseks ning hoiu aja tasustamiseks. Tugeva tugivõrgustikuta peredel on aga künnis puhkehetke võtmiseks suurem ja seda tehakse vaid äärmisel vajadusel, näiteks arsti juurde minekuks, mis pole oma olemuselt endale aja võtmine, vaid kriitiliste toimetustega tegelemine. Seega vajavad mingisuguseidki tugivõrgustiku tuge täiendavaid teenuste võimalusi kõik hoolduspered.

Intervjuude kohaselt **mõjutab puhkusevajadust ka see, kui vanalt laps perre jõuab**. Leiti, et teismeliste ja koolilaste puhul on lapsed tõenäoliselt pikalt kehvades tingimustes olnud ja / või vanema kaotus on traumaatilisem. Seega lisanduvad traumakogemusele teismee ja/või kooli probleemid, millega tegeleda.

Ühe intervjuus osalenu hinnangul **puhkusevajadus kasvab, kui hooldusperes on kasvanud rohkem kui üks hoolduslaps**. Hoolduspered võivad tunda survet ja soovi ühiskonda panustada mitmele hoolduslapsele kodu pakkumise läbi. Intervjueeritute hulgas oli neid, kes olid laste kasvatamiseks sõlminud KOV-iga kokkuleppe täiendava toetuse saamiseks. See näitab, et mõnes KOV-is mõistetakse pere koormust, väärtustatakse nende valmidust perre järjest uusi hoolduslapsi võtta ja ollakse valmis selle pingutuse eest töö käimisele sarnasemat tasu maksuma. Samas tõdeti, et hoolduskohustusest puhkuse andmise võimalustele hetkel väga mõeldud pole. Leiti, et hooldusvanemates võib kasvada aja jooksul väsimus, sest iga laps jätab perekonda oma jälje. Perede aja jooksul tekkivat väsimust aitaks ennetada neile puhkusevõimaluste pakkumine. Lisaks näitasid intervjuud, et puhkusevõimaluste ja täiendava tugistruktuuri pakkumine võib suurendada hooldusperede hulka ja perede valmisolekut ühe lapse perest välja kasvades järgmist last perre võtta.

Peretoetajate hinnangul on **eriti suur puhkuse vajadus peredel, kes saavad hoolduspereks õhinapõhiselt või kelle perre saabub esimene laps**. Sellistel peredel ei pruugi olla piisavaid teadmisi hooldusperede tugistruktuuridest, traumakogemusega laste

kasvatamisest ega võimalikest ees seisvatest bürokratlikest toimingutest. Kuigi kõik pered läbivad pereuuringu ja ettevalmistava koolituse, ei pruugi neil enne lapse jõudmist olla piisavat ettekujutust lapse kasvatamisega seonduvatest väljakutsetest. Kui laps perre tuleb ja SKA tugi KOV-i toega asendub, raugub eriti nõrgema KOV-i toetuse puhul riiklike tugimeetmete puudumise tõttu aja jooksul pere jõud ja energia.

Puhkuse võimaldamist peeti intervjuudes kriitiliseks just emotsionaalse tasakaalu taastamiseks ning lapsevanematele isiklike hetkede lubamiseks. Kui suhe paarina on korras ja endal on piisavalt puhkehetki, on ka rohkem jaksu last toetada.

“Mina pean ütlema küll, et vahest on küll selline tunne, et väikest puhkust oleks vaja. Kuna meie laps ei taha ka laagrisse kuhugile minna, siis ei ole nagu niisugust aega meil, kust me saaksime abikaasaga kahekesi olla. Kuna lapsed ka ei saa käia, nad elavad kaugel ja neil on nüüd endal väikesed lapsed. Et siis, et siis on küll vahest tunne, et võiks olla mingi oma väike, oma nagu selline aeg ka.” Hoolduspere lapsevanem

Hoolduslapse kasvatamisega kaasnevad lapsevanemate jaoks tihti ka **tööpäeva sisse jäävad laste arstivisiidid, nõustamis- ja teraapiateenused, koolikorraldus ning järeleaitamistunnid.** Ühe intervjuus osalenu sõnutas tuleb hoolduslastega eriti just algusfaasis külastada mitmeid eriarste, kelleni vanemliku hoole puuduse tõttu varem pole jõutud. Samuti võib suureneva vanemate hoolduskoormus seni varjus olnud diagnooside ilmnemise tõttu. Teisalt toodi aga intervjuudes välja, et laste hooldamise keerukus on erinev sõltumata lapse erivajaduse olemasolust. Samuti nenditi, et hoolduskoormus võib olla suurem, kui lapsed pole näiteks varasemalt käinud pikalt koolis ning klassile järgi jõudmine vajab tavapärasest suuremat pingutust. Üks suurenenud hoolduskoormuse näide tuli perelt, kes sõidutas hoolduslast iga päev pika perioodi jooksul u 20 kilomeetri kaugusele kooli ja tagasi. Sellel lapsel puudus varasemast koolis käimise harjumus, mistõttu tahtis pere anda endast parima, et last kooliga kohanemise teekonnal toetada. Teine näide tuli perelt, kus laps oli alguses koduõppel kuna teadmised olid liiga ebaühtlased võrreldes võimalike uute klassikaaslastega. Kõik intervjuus osalenud spetsialistid ja lapsevanemad tõid välja, et hoolduspered teevad endast parima, et aidata last õigele kursile suunata. See tähendab ka aeg-ajalt töölt puudumist, intensiivsemaid päevi ning aja- ja rahakulu. Viimase puhul tõid pered välja näiteks sõidu-, aja- ja teenuste kasutamise kulu, töölt eemal oldud aja tõttu saamata jäänud tulu ja kogu asjaajamisega seotud pinget. Kirjeldatud suurema hoolduskoormuse tõttu leitakse, et riigil või KOV-idel oleks mõistlik pakkuda peredele tuge puhkehetkede saamiseks.

“Ei, no meil oli nagu kõige keerulisem aeg kuskil kaks aastat /.../. Kui me ta saime, siis ta polnud aasta otsa koolis käinud. Ja siis meil oli koduõppeaasta. Korraldasime nagu, et tagasi järgi jõuaks.” Hoolduspere lapsevanem

“/.../ meil on nagu see koormus ka abikaasaga, et meil laps käib kaugel koolis. Et me iga päev viime teda 17 kilomeetrit kooli ja tagasi. Kuna tal oli see hulkumise probleem, siis lihtsalt on kõikide jaoks meil nagu kindlam, kui me ise ta viime kooli ja toome ära.” Hoolduspere lapsevanem

Hoolduspered **vajavad puhkust hoolduskohustusest või abi laste hoidmisel ka erakorraliste ja ette planeeritud töökohustuste või hoolduspereks olemisega kaasnevate kohustuste (näiteks koolitustel osalemine) täitmisel ja terviseprobleemide**

korral. Täna ses praktikas on intervjuude kohaselt tulnud ette olukordi, kus perevanema terviseprobleemide tekkimisel on hoolduspere leping lõpetatud, sest pere on palunud abi ajutise hoiuteenuse leidmisel lapsele. Peretoetajad ja pered tõid välja, et ka eri olukordades, näiteks haigestumise korral, pole alati võimalik anda hoolduslapse enda lähisugulastele hoida, kuna neil puuduvad oskused traumakogemusega lapsega toime tulemiseks. Eriti keerulised on sellised olukorrad peredes, kellel puudub tugev lähiringkond teiste sugulaste, sõprade või tuttavate näol. Näiteks on hooldusvanemate enda vanemad sageli meie seast lahkunud, liiga eakad või on hõivatud teiste kohustustega. Lapsehoiuteenuse pakkumine hooldusperedele võimaldaks neil senisest kindlamalt tunda ennast võimalike erakorraliste olukordade ajal, kus lapsele on vaja ajutist hoidjat.

“Kui mina olen oma murega lastekaitsetöötaja poole pöördunud, olen saanud ähvardust, et kas sa põhimõtteliselt, kas sa tahad lastest ilma jääda.” Hoolduspere lapsevanem

“Alguses, kui ma pidin käima igasugustel koolitustel, oligi väga keeruline., /.../ Kuna laps jooksis ära, siis polnud mitte keegi nõus temaga tulema ja olema. Et oli väga raske leida seda asendajat, kes oleks päeval, kui ma olen koolitusel, temaga kodus.” Hoolduspere lapsevanem

Hooldusperede puhkusevajadust suurendab ka asjaolu, et **tavalised lastele suunatud tegevusvõimalused ei pruugi olla traumakogemustega lastele sobilikud ja seetõttu jääb hooldusperede vanematel tavapärase laagrite või huvitegevuse aegne puhkehetk saamata.** Perede ja peretoetajate kogemuses võib hoolduslastega tegelemine traumakogemusest ja käitumishäiretest tulenevalt nõuda eraldi väljaõpet. Vastava väljaõppega teenusepakkujaid aga palju ei ole. Traumakogemusega lastele suunatud laagreid on varasemalt Eestis katsetatud ja neid toodi kõigis intervjuudes välja kui positiivseid laagrite näiteid, kuid rahastuse puuduse tõttu neid täna ei korraldata. Seega on hoolduslaste eripäradega arvestavate hoolduspere vanematele puhkehetki võimaldavate teenuste või tegevuste pakkumine väga oluline.

„Lihtsalt ongi see, et meil ei ole kusagile lapsi panna. Et need on väga kallid teenused, olgu need laagrid või mis iganes. Aga kahjuks meie regioonis omavalitsused ikka ühestki otsast ei aita.” Peretoetaja

Puhkusevajadust suurendab ka see kui peres on rohkem lapsi. Sageli soovitatakse iga lapsega individuaalselt aega veeta, kuid kui lähikonnas pole kedagi, kes oleks valmis või võimeline sel ajal teiste lastega olema, pole see võimalik. Seega oleks puhkusevõimalused vajalikud ka lastega individuaalse kvaliteetaja veetmiseks või individuaalselt nendega tegelemiseks, nt kooliülesannete lahendamise toetamiseks. Oluline on siin aga perekonna kui terviku vaatamine: lapsed tunneksid ennast ebavõrdsena kui kvaliteetaega saaksid teenuste ainult hoolduslapsele suunatud korral vaid bioloogilised lapsed. Lisaks on intervjuudele tuginedes ebatõenäoline, et pere puhkusevõimalust kasutaks kui teenused on ainult hoolduslapsele: teistele lastele samaks ajaks eraldi hoidja otsimine võib olla liiga keeruline ja ka kulukas. Seega tuleb mitmelapselistele peredele mõeldes hoolikalt läbi mõelda, kuidas võimalik puhkusesüsteem toimiks, et puhkusevõimalust kasutataks ja see lapsevanematel energiat taastada aitaks.

Eelnev näitab, et **hoolduspered vajavad puhkust hoolduskohustusest** nii pakiliste toimetuste teostamiseks, pere heaolu ja toimimist tagavate ennetustegevustega tegelemiseks

kui ka endale aja võtmiseks. Intervjuudele tuginedes on aga **perede vajadused puhkusele erinevad**. On peresid, kes vajavad regulaarseid paaritunniseid lapsehoiu võimalusi, et ennast laadida, paarina midagi teha või pakiliste toimetustega tegelda. On ka hooldusperesid, kelle lapsed vajavad terapeutilisi laagreid – annaksid samaaegselt ka vanematele puhkusevõimaluse. Läbivalt oli näha paindlikkuse vajadus kasutatava puhkuse täpse vormi ja kestvuse osas. On peresid, kes rahulduksid täiendavate tasustamata puhkepäevadega puhkehetke võtmiseks, kuid ka peresid, kus sissetulekute või sotsiaalsete tagatiste kaotamisel puhkusevõimalusi ei kasutataks. Küll aga leiti, et peredele ei tohiks lastest eraldi puhkamist teha kohustuslikuks. Erandiks oli peretoetajate intervjuu, kus mõned intervjuueeritud pidasid väga oluliseks ka lastest eraldi puhkamist. Oluline on mõista, et erinevatele peredele ja lastele võivad sobida erinevad puhkamise viisid ja võimalik puhkusesüsteemi korraldus peab lähtuma peredele ja hoolduslastele võimalikult suure heaolutunde tagamisest. Oluline võib olla ka perede teadlikkuse tõstmine oma aja võtmise vajalikkusest, et oleks jaksu laste eest hoolitseda. See eeldab muuhulgas pere kui terviku vaatamist: selleks, et puhkusevõimalusi kasutataks ja nendest oleks kasu jõuvarude taastamiseks, peab läbi olema mõeldud ka pere teiste laste hoidmine.

“Minu jaoks on ta minu laps ja siis keegi ütleb, et ma pean tast puhkama. Kuigi ma võib-olla see hetk seda vajadust ei näe või, või põhjust, siis nagu tundub/.../, et laps võetakse käest ära või sunniviisiliselt [eraldatakse].” Hoolduspere lapsevanem

4. HOOLDAMISEST PUHKUSE VÕTMISE TAKISTUSED

Rühmaintervjuude põhjal võib hooldamisest puhkuse võtmise takistused jagada järgmistes alapeatükkides põhjalikumalt kajastatavateks lapse, süsteemi, ressursside ja hoiakute ja teadlikkusega seotud takistusteks. Nagu näha, võivad sarnaselt puhkusevajadusele ka puhkuse võtmise takistused olla perekonniti erinevad. Lisaks näitasid intervjuud, et mitmelapselistes, keerulisemate lastega, ühe lapsevanemaga, puuduliku tugistruktuuriga ja hõredamalt asustatud piirkonnas elavates peredes on puhkehetkede tekitamine keerulisem.

4.1. Lapsega seotud takistused

Üheks sagedasemaks puhkuse võtmise takistuseks toodi **hoolduslaste traumakogemusi ja käitumuslikke eripärasid**. Kõik sihtrühmad leidsid, et hoolduslapse ei saa sageli seetõttu lihtsalt teistele hoida anda. Traumakogemusega lapsed võivad vajada kindlat päevakava ja harjumuslikule teistsugust reageerimist eriolukordades – lähisugulased tihti ei sobi või ei saa hakkama ja vastavate oskustega hoidjaid ei pruugi leida. Leiti, et hoidmine on keerulisem ka erivajadustega laste puhul: raske on leida tugivõrgustikust kedagi, kes erivajadustega lapsega toime tuleks.

Kõigist intervjuudest tuli välja ühe olulise takistusena mure **lapse heaolu ja turvatunde** pärast puhkuse ajal. Olgugi, et puhkust vajatakse, loobutakse või loobutaks lapse heaolule mõeldes juba eos mõttest ilma lapsega päriselt puhata. Läbivalt leiti, et puhkuse teenuse pakkumise puhul ei tohi tekkida olukorda, kus lapsi n-ö loksutatakse ühest võõrast kohast teise või lapsel tekib tunne, et pere lapsi ebavõrdselt koheldakse. Vajalik on turvalise ja regulaarse puhkuse võtmise süsteemi olemasolu, kuid hetkel selliseid võimalusi pole. Oluline on ka paindlikkus, sest sõltuvalt lapsest võib laps halvasti reageerida sellele kui võõras inimene perre tuleb või kui laps võõra inimese juurde minema peab.

Hoolduslaste traumakogemuste, käitumuslike eripärade ja turvatundega seonduva takistusena on **keerulisem võtta puhkust vahetult peale lapse perre tulekut**. Siis alles õpitakse teineteist tundma ja luuakse kiindumuslikku suhet. Lapse juurest ära minek raskendaks kiindumusliku suhte loomist. Sõltuvalt perest, lapsest ja olukorrast võib see aeg olla paarist nädalast paari aastani.

4.2. Süsteemiga seotud takistused

Igast intervjuust tuli välja **probleeme KOV-i või KOV-i lastekaitse spetsialistidega suhtlemisel**, kuigi vaatenurgad erinesid ja kohati ei jagatud enda, vaid teiste kogemusi²⁰. Rühmade üleselt toodi järgmisi näiteid puhkuse võtmist takistavatest suhetest:

- KOV-i spetsialist vahetub väga tihti ja ei teosta kodukülastusi. Kui töötajad vahetuvad tihti, ei jõua perel tekkida usalduslikku suhet KOV-i töötajatega puhkusevajaduse

²⁰ Peretoetajad olid kõige kriitilisemad, mis on ka arusaadav kuna nad on kokku puutunud paljude perede ja omavalitsustega. KOV-i spetsialistide ja perede intervjuudes osalesid pigem aktiivsemad KOV-i spetsialistid ja pigem positiivse suhtluskogemusega pered.

tunnistamiseks. Usaldusväärsete suhete loomist ja puhkusevajaduse märkamist raskendab ka kodukülastuste mitte tegemine.

- KOV-ide valmidus ja võimekus peresid toetada ja perede muredele lahendusi leida on erinev. Lahenduste leidmist ja ellu viimist raskendab sagedane KOV-i spetsialistide vahetumine ning hooldusperede temaatika vähene mõistmine ja selle oluliseks mitte pidamine.
- Perede intervjuudest selgus, et erinevad KOV-id pakuvad peredele erinevaid teenuseid ja/või ei pruugi kõik KOV-id peredele kõigist neile mõeldud võimalustest ja võimaluste muutustest teada anda. Näiteks mõnes KOV-is on pakutud lapsehoidja kulude²¹, lasteaiakohatasu või reisimise hüvitamist, enamuses mitte; mõni pere on mujalt kuulnud soovitusi julgelt täiendavat toetust küsida.
- Nii peretoetajate kui ka perede intervjuude põhjal on paljud pered kaotanud usalduse süsteemi vastu. Neil on hirm ametnike ja süsteemiga suhtlemise osas. Toodi juhtumeid, kus omavalitsus on puhkuse soovi või vajaduse peale reageerinud lapse ära võtmise või sellega ähvardamisega. Negatiivne suhtumine on võtnud ära soovi KOV-iga muredest või vajadustest rääkida, mis omakorda takistab ka tulevast võimalikku puhkuse võtmist.
- Mõned peretoetajad olid seda meelt, et kohati võib KOV-i lastekaitsespetsialist küll olla pere poolt ja tema vajadusi mõista, kuid takistavaks saab KOV-i juhtkond: kui hooldusperede eripära ja vajadusi ei mõisteta, ei pruugita täiendavaid kulusid võimaldada.

Puhkusevõtmist takistavana tulid intervjuudest välja ka **bürokraatia ja regulatsioonidega seonduvad kohustused, piirangud ja ebameeldivused**. Näiteks Eestist väljapoole reisides tuleb KOV-ilt luba taotleda ja sõltuvalt KOV-ist võib olla nõue, et taotlus esitataks 30 päeva enne minekut. Mõnel perel on selline luba mitme aasta peale ette saadud, mõni peab iga kord seda taotlema. Mõnel on kogemus, et loa võib ka paari päevaga saada. Kui ühes peres on mitme erineva KOV-i lapsed hooldamisel, tuleb aga iga lapse jaoks just tema KOV-ilt luba taotleda, mis teeb protsessi aeganõudvamaks ja tülikamaks. Ehk ühist puhkehetke ei pruugita tülikate protseduuride ja eelduslikult pikkade menetlusaegade tõttu võtta. Mõnele mitmelapselisele hooldusperele võib takistavaks saada ka see kui üks KOV on valmis oma lapse reisikulud hüvitama ja teine mitte. Takistusena tuli ka vajadus pidevalt KOV-ilt abi või kulude katmist küsida – kui nn puhkehetki võimaldavate tegevuste eelarve on perele teada ja kindel, on sellega lihtsam toimetada. Nimelt jõuti mõlemas perede intervjuus aruteluga sinna, et võiks olla mingi eelarve, mille piires pere saab ilma lapsele huvitegevusi, laagreid, teenuseid, reise vms valida ilma, et neid ükshaaval kooskõlastama peaks.

KOV-i spetsialistid ja pered nägid puhkuse võtmise ühe takistusena ka **aruannete esitamise ja kulude eesmärgipõhisuse põhjendamise vajadust**. Kui juba praegu peab KOV-ile laagrivajadust põhjendama, siis suuremate summadega puhkuse kulude aruandlus suurendaks aruandluskohustust ja selgitamisvajadust veelgi.

²¹ Konkreetse KOV puhul polnud intervjuueeritu kindel, kas see võimalus jätkuvalt eksisteerib või on võimalusi koomale tõmmatud.

”Sest kui meie seda ... laagrit tahtsime, siis me ikka väga-väga pidime käima tõestamas, et miks seda on vaja. Ja üldiselt suht keeruliselt läks.”
Peretoetaja

Bürokraatiaga seonduvalt jäi peretoetajate intervjuus kõlama ka **vastutuse** aspekt: kes vastutab kui hooldamisest puhkamise ajal mingi probleem tekib. On neid, kelle hinnangul on igati mõistetav, et vastutus jääb perele, mis annab neile ka vabama võimaluse ise valida turvaline isik, kelle hoolde laps jätta. Seda enam, et kohati pole tugivõrgustikust või lähiümbrusest võtta näiteks keskhariidusega inimesi, kes oleksid valmis last natuke aega hoidma (mõnelt ajutiselt hoidjalt on nõutud keskhariiduse olemasolu, kusjuures keskhariiduse omandamine on haridussüsteemi arenedes alles hiljuti tavalisemaks muutunud). On aga ka neid, kelle hinnangul peaks see isik piisavalt pädev olema ise vastutamiseks. Mõnes KOV-is on ka pereliikmetega sõlmitud hoolduspere lapse hoidmise leping samas kui paljudes KOV-ides seda tehtud ei ole. Intervjuudes osalenud pered aga vastutuse teemat ei tõstatanud ega pidanud oluliseks.

Intervjuusid kokkuvõtvalt on üheks suurimaks süsteemiga seotud takistuseks **hooldusperede toetamise süsteemi killustatus** ehk KOV-ide erinev võimekus ja lähenemine hooldusperede toetamisele ja tsentraalse toe või kontrolli puudumine. Peretoetajate hinnangul võiks keskne valdkonna koordineerimine aidata leevendada mitmeid käesolevas peatükis toodud takistusi, sh perede toetamise vajaduse mõistmine, teadlikkus võimalikest peresid toetavatest teenustest, puhkust võimaldavate teenuste eksisteerimine ja neile ligipääsetavus.

4.3. Ressurssidega seotud takistused

Kõik sihtrühmad tõid välja **rahalisi piiranguid** puhkuse võtmisel. Intervjuud näitasid, et on peresid, kes on valmis kõik lapse kulud katma, sh laagrisse või välisreisile minnes. Samas on peresid, kes eeldavad, et suuremad kulud katab KOV kui lapse eestkostja. On ka peresid, kus lapse kulude katmist ei ole eeldatud, kuid samas tõdeti, et majanduslik olukord ei võimalda välisreisi või mitut laagrit, kuigi see võiks nii perele kui ka lapsele kasuks tulla. Peretoetajad tõdesid, et hooldusperedel puudub mõnikord võimalus ennast sissetulekust ilma jätta (nt tasustamata või osaliselt tasustatud puhkusepäevana) või täiendavaid kulusid teha, et endale puhkust lubada. Hooldusperede seas oli neid, kes jätaksid majanduslikel põhjustel ära hooldusperedele suunatud laagri või muu puhkuse saamise võimaluse kui ise tuleb tasuda iseenda ja teiste laste kulud või ise leida võimalused teiste laste hoidmiseks.

Rahalised piirangud on ka KOV-il: KOV-iti on hooldusperedele pakutavad teenused väga erinevad. Intervjuudest jäi ka mulje, et kohati võivad KOV-il rahalised võimalused olemas olla, kuid neid ei reklaamita või on töötajate suhtumine negatiivne, mistõttu hoolduspered ei julge või taha neid või võimalikke täiendavaid hüvesid küsida.

Intervjuusid läbivalt tuli välja **tugivõrgustiku olulisus**. Juhul, kui hooldusperel on tugivõrgustik, kes on valmis ja võimeline hoolduslast hoidma, on perel lihtsam puhkehetki endale lubada. Kui tugivõrgustik puudub, elab kaugemal, puuduvad oskused või valmidus konkreetse lapsega toime tulemiseks (sageli traumakogemuse ja/või erivajadustega), neile ei juleta abivajadust tunnustada või neilt on muul põhjusel raske abi paluda, on ka keerulisem puhkehetke võtta. Sel juhul oldaks rohkem valmis muid puhkuse võimalusi kasutama.

Intervjuusid läbivalt leiti, et isegi kui hoolduspere lapsevanem oleks valmis puhkust võtma või on üritanud seda võtta, on seistud silmitsi **puhkuse võimaldamiseks sobilike võimaluste**

või teenuste puudusega. Seda eriti väiksemates piirkondades ja erivajaduste või suurema traumakogemusega lapsega. Soovitud teenustena toodi näiteks mõnetunnist lapsehoidmist (sh maakohas ja erivajadustega lapsele, hoolduspere kodus ja/või hoidja juures), teraapilisi laagreid (paaripäevased kuni nädalased) ja päevakeskuseid, kus on traumakogemusega laste spetsialistid tööl. Teenuste puudumise põhjustena tulid välja spetsialistide puudus, väikses piirkonnas ebapiisav koormus ning perede ja KOV-ide vähene maksevalmidus teenuste eest.

4.4. Hoiakute ja teadlikkusega seotud takistused

Intervjuusid läbivalt oli näha, et puhkuse võtmise takistuseks võivad olla **puhkusevajadusest mitte teavitamine, puhkusevajaduse mitte tunnistamine** ning ka suur **eneseohverdus lapse heaolu nimel**. Kui KOV-i spetsialistid olid pigem seda meelt, et nad on teadlikud perede puhkusevajadusest (peredel pole puhkusevajadust) ja puhkusevajadusega kindlasti pöördutaks nende poole, siis intervjuudest peretoetajate ja peredega tuli mitmeid vastupidiseid olukordi. Sõltuvalt suhetest peretoetajaga või KOV-i spetsialistiga ei pruugi pere puhkusevajadusest (õigeaegselt) neile teada anda. Toodi mitmeid juhtumeid, kus muidu tundus pere suhe KOV-i spetsialistiga hea olevat, kuid väga ootamatult palus perevanem lapse perest siiski ära viia jaksu lõppemise pärast ehk alati pole peredel oskust või julgust abi küsida. Seda kinnitab asjaolu, et perede intervjuude kohaselt ei juleta alati ka lähedastele oma väsimust tunnistada ja neilt abi küsida või ei taheta, et ainuüksi kaastundest last hoitaks. Intervjuude kohaselt ei taheta sageli puhkusevajadust tunnistada kuna (siis) peetakse ennast või peavad mõned KOV-i spetsialistid peret läbi kukkunuks. Peredel on suur eestlaslik soov ise hakkama saada. Lisaks kardetakse, et puhkusevajadusest kuulates võtab KOV laps perest ära.

Eriti perede intervjuudes seati **esikohale lapse heaolu** ja pigem lühiajalises, mitte pikas perspektiivis. Isegi pered, kes tundsid, et vajavad puhkust, leidsid, et see pole lapse heaolu pärast näiteks tulenevalt kiindumushäirest mõnda aega peale lapse perre tulekut võimalik. Mõtlemata sellele, et kui puhkust või aega iseendale ja vanematele kui paarile näiteks kahe aasta jooksul kordagi ei võta, ei pruugi vastu pidada ja pere laguneb või laps läheb perest ära.

Olgugi, et intervjuudes osalenud KOV-i spetsialistid ja pered mõistsid puhkuse võtmise vajadust, siis nähtus intervjuudest, et perede käekäiku uurides pigem ei küsita otse, kas pere puhkust vajab. Pered tõdesid, et kui KOV-i spetsialist või peretoetaja küsib, kuidas läheb, ei pruugita selle pealegi tulla, et puhkuse vajaduse vaatevinklist küsimusele mõelda. Ehk **puhkusevajadust tuleks peredega konkreetsemalt käsitleda**.

Peretoetajad ja pered tõid välja ka **ühiskonna mõistmatuse** probleemi. Ühelt poolt tunnetatakse, et ühiskond ei mõista kohati, et hoolduslapsi ei saa alati teistele pereliikmetele hoida anda kuna nad ei pruugi lapsega toime tulla. Teisalt arvati, et vaadataks imelikult või hakataks vanemaid sildistama kui ühed lapsed ühes ja teised teises kohas puhkavad või aega veedavad (näiteks bioloogilised lapsed vanemate või vanavanematega ja hoolduslapsed neile suunatud teenusel). Olulise takistusena tuli välja ka nii perede, KOV-i spetsialistide kui ka laiema ühiskonna mõistmatus, et mille poolest hoolduspere laps erilisem on kui bioloogiline laps, et temast puhkama peab või et miks vastavat võimalust ainult hoolduspere lapsevanematele pakutaks.

“Et need, kes ei ole hooldusvanemad ise, need ei saa aru, miks ma ei saada oma lähedase vanema juurde. Et siis hakatakse kohe sildistama,

et ma teen vahet nüüd bioloogilistel ja hoolduslastel. Ei tee vahet, lihtsalt mu vanemad ei saa nende lastega hakkama.” Peretoetaja

Varasemas süsteemi ja suhetega seotud alapeatükis tooduga seondub ka perede **negatiivsete kogemuste levik ja mõju hoiakutele**. Intervjuude kohaselt levib info perede negatiivsetest kogemustest KOV-iga suhtlemisel ning suurendab KOV-iga suhtlemise ja KOV-ilt abi küsimise hirmu.

5. LAPSE EEST HOOLITSEMISE KOHUSTUSEST PUHKUSE VÕTMISE PRAKTIKAD

Hoolduslaste eest hoolitsemise kohustusest puhkuse võtmise praktikad on intervjuude sisendil sarnased üleüldistele lastest hingetõmbehetke võtmise praktikatele. Järgnevalt on välja toodud intervjuudega kaardistatud hoolduslastest hoolitsemise kohustusest puhkuse võtmise praktikad.

5.1 Lähiperekond, sugulased, sõbrad ja tuttavad

Kõikide sihtrühmade üleselt toodi intervjuudes välja kõige levinuma puhkuse võtmise viisina hoolduslaste ja bioloogiliste laste hoiule andmine enda pereliikmetele, lähisugulastele ning sõpradele ja tuttavatele. Lähiperekonnas hoiavad lapsi lühemate ajavahemike vältel näiteks perede endi suuremad või juba perest välja kasvanud lapsed. Mõned töid puhkuse võtmise praktikana ka seda kui kahe lapsevanemaga peres läheb regulaarselt kord üks ja siis teine vanematest midagi meeldivat tegema ja teine jääb üksi pere eest hoolitsema (vt ptk 5.6). Sugulastest hoiavad lapsi tihtipeale vanavanemad ning teised sugulased. Samuti hoiavad lapsi lähedased sõbrad ja tuttavad, sh naabrid. Lapsi hoitakse üldjuhul tasuta ning ilma formaalse lepinguta. Samas on intervjuude kohaselt ka praktikaid, kus hoiuaega ja transpordikulusid hüvitatakse. Mõningate perede või KOV-ide puhul on ajutiste hoidjatega (nt perest välja kasvanud lapsed) ka vabatahtliku hoidja lepingud sõlmitud.

5.2 Laste bioloogilised vanemad ning sugulased

Lapsed, kellel on säilinud kontakt enda bioloogiliste vanemate ja sugulastega, käivad neil aeg-ajalt külas. Intervjuude kohaselt pakub ka see hoolduspere lapsevanematele väikseid puhkehetki. Mõningatel juhtudel võivad lapsed enda bioloogilise pere juures veeta näiteks terve nädalavahetuse. Siiski nenditi, et kõikidel hoolduslastel ei ole enda bioloogiliste sugulastega kontakti säilinud ning mõned bioloogilised vanemad ja sugulased pole nõus lapsega pikemalt aega veetma. Vahel võib suhtlus bioloogiliste vanematega tekitada lastes küsimusi ning käitumisraskusi, mis lõpuks suurendab hooldusvanema koormust.

5.3 Lapsehoidja, sh puudega lastele ette nähtud lapsehoiuteenus

Sihtrühmade üleselt töid intervjuus osalenud välja, et pered kasutavad laste hoidmiseks mõnikord lapsehoiuteenuseid, sh lapsehoidjaid. Lapsehoiuteenus on alternatiiviks lapse hoida andmisele lähisugulastele ja tuttavatele, kui neile ei ole mingil põhjusel võimalik lapsi hoida anda. Intervjuudes osalenud KOV-i lastekaitse spetsialistide kogemusel on pered üldjuhul ise teenuse eest tasunud. Samas toodi välja perede intervjuus, et mõningatele peredele on KOV ka ise lapsehoiuteenuse rahastamist pakkunud. Lapsehoiuteenust kasutatakse korraga kõigile pere lastele, st perede ootus on, et hoidja hoolitseb korraga kõigi laste, mitte vaid hoolduslaste eest.

Lapsehoiuteenust pakuvad vahel ka teised hoolduspere. Ühe KOV lastekaitse spetsialisti kogemuses on Eestis vähemalt üks hoolduspere, kes pakub MTÜ-na tasu eest teistele hooldusperedele lastehoiuteenust. Teise hoolduspere pakutava lapsehoiuteenuse eeliseks on

asjaolu, et hooldusperel on teadmised ja oskused traumakogemusega lastega suhtlemisel ning nende suunamisel. Kõigil lapsehoidjatel ei pruudi olla selliseid oskuseid.

Vastupidiselt nn tavahoolduslastele on raske ja sügava puudega lastele lapsehoiuteenus juba olemas. Selle kasutamist tõi üks intervjuus osalenud erihooalduspere ka välja. Puudega laste hoiuteenuse eesmärgiks on pakkuda hooldusperedele tuge ja toimetulekut laste kasvatamisel. Teenuse vältel hoolitsetakse kõigi puudega last puudutavate eripärasuste eest ning lapsehoidjad on lapsehoidja kutsestandardiga²².

5.4 Laagrid

Lapse eest hoolitsemise kohustusest puhkamise võimalusena toodi intervjuudes välja ka laagrid. Lapse laagris olles on vanematel võimalik võtta aega endale, teistele pereliikmetele ja pakilistele toimetustele. Paraku ei ole kõik lapsed nõus laagrisse minema või seal olema ja seega pole kõigil vanematel võimalik laagrite abil endale puhkehetke võtta.

Laste ja noorte laagrid toimuvad peamiselt koolivaheaegadel, osaliselt ka nädalavahetustel. Eelistatud on laagrid, kus töötajatel on nende laste eripära arvestavad kogemused, näiteks teraapilised laagrid, või toimetatakse väiksemates rühmades. Nimelt toodi välja, et enamus lastelaagreid ei pruugi sobida traumakogemusega lastele ja suurendavad nende traumakogemust ja/või riskikäitumist.

Laagrite kulude katmisel abistab peresid kohati KOV, kuid on ka piirkondi või peresid, kus KOV-i finantsiline tugi puudub. Riiklik süsteem laagrite hüvitamiseks puudub, mistõttu on peredele pakutavad toetused ja võimalused erinevad ning on ka peresid, kes kulude hüvitamise võimalusega üldse kursis ei ole.

Intervjueeritud nentisid, et puhkuse saamiseks peavad laagrites või muudes tegevustes osalema kõik peres kasvavad lapsed, mitte ainult hoolduslaps.

5.5 Huvitegevus

Puhkehetki on vanematel võimalik saada ka siis, kui lapsed huvihariduses või -tegevuses osalevad. Sõltuvalt lapse vanusest toimub huvitegevus aga sageli ajal, mil lapsevanem on tööl. Seega ei pruugi laste osalus huvitegevuses kõigile vanematele puhkehetke pakkuda.

Lastele suunatud tegevused varieeruvad piirkonniti, kuid enamuses Eesti piirkondades on võimalik valida erinevate huvihariduse ja -tegevuse võimaluste seast.

On hooldusperesid, kelle jaoks ei ole probleem laste huvitegevuse eest maksta, kuid on ka neid, kelle jaoks on huvitegevusega kaasnevad kulud liialt suured. Pere vähete rahaliste võimaluste tõttu võib ühelt poolt jääda kannatajaks laps, kes ei saa tegevustes osaleda. Teisalt jääb ka vanem puhkehetke võimalusest ilma. Intervjuudes käidi välja mõte, et huvitegevuse ja lastelaagrite kulude katmiseks võiks igale perele olla ette nähtud kindel igaaastane eelarve, millega nad toimetada saavad.

²² Sotsiaalkindlustusamet. Lapsehoiuteenus raske ja sügava puudega lapsele. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://sotsiaalkindlustusamet.ee/media/3457/download&ved=2ahUKEwjgmqzPwJOJAXWOLhAIHU4wGGQQFnoECBMQAQ&usg=AOvVaw3G7rzPtU5Mfzen1ACUjP0k>

5.6 Hoolduspere lapsevanemate elukorraldus

Intervjuus osalenud KOV-i lastekaitespetsialist tõi ühe levinud praktikana välja peresisese partnerite vahelise üksteisele aja andmise. Ühes hoolduspäris käivad mõlemad lapsevanemad korda mööda aeg-ajalt kodust nädalavahetuseks eemal ning külastavad selle aja vältel näiteks sugulasi või veedavad aega spaas. Selline elukorraldus võimaldab lapsevanematel saada puhkehetki peresisese aja planeerimise tulemusel. Üks intervjuus osalenud peretoetaja aga nentis, et tema hinnangul ei saa partnerite omavaheliste hingetõmbepauside andmist puhkuseks nimetada. Üldiselt aga leiti, et ka selline lähenemine pakub võimalusi jõuvarude taastamiseks, kuid vajalik on ka paarina koos puhkamise võimaldamine.

5.7 Puhkamine koos hoolduslastega

Hoolduspäris leiavad võimalusi puhkehetkedeks ka koos lastega puhates. Kuigi aruandes keskendutakse ennekõike puhkamisele hoolduskohustusest, rõhutati intervjuudes korduvalt soovi ja vajadust koos lastega puhata või miskit teha.

Päris ühist ajaveetmist ja igapäevaüelu rütmist välja saamist nähakse hea viisina puhkamiseks. Näidetena toodi reisimist nii Eesti-siseselt, kui ka välismaale. Üks lastekaitsetöötaja märkis, et sageli ei mõtle (uued) hoolduspäris puhkusevajaduse tekkimisel kohe sellele, et nad võiksid puhata koos lastega. Ideega tutvudes kasutavad nad seda võimalust äga meeleldi. Välismaale reisides teavitavad päris KOV-i lastekaitsepäris, et saada vajalik luba hoolduslastega reisimiseks.

Intervjuude kohaselt on hoolduspärisid, kes katavad puhkusega seotud kulud omavahenditest, kui ka pärisid, kes taotlevad kohaliku omavalitsuse toetust hoolduslaste kulude katmiseks. On ka juhtumeid, kus KOV hüvitas proaktiivselt osa hoolduslapse kuludest kui reisiplaanidest kuulis. Intervjuudes osales ka üks päris, kelle hoolduslepingus on eraldi välja toodud, et KOV hüvitab hoolduslapsele ühe reisi aastas. Samuti oli neid, kelle kogemusel KOV on keeldunud lapse kulude katmisest.

Koos hoolduslapsega puhkamisena toodi ka vajadust arste ja muid spetsialiste külastada ehk lapse paremaks toetamiseks on vajadus ka täiendavaks puhkuseks tööst, mitte ainult hoolduskohustusest.

Intervjuudest võib järeldada, et hoolduspäris hindavad ühist puhkust lastega ja kasutavad seda võimalust sõltuvalt oma vajadustest ja ressurssidest. Lisaks oli näha, et sageli ohverdatakse nn tavapuhkepäevi või lepitakse väiksema töötasuga, et lapsega arstide või muude spetsialistide juures käia.

6. PUHKUSE VÕTMISE VÕI MITTEVÕTMISE MÕJU LASTELE JA PEREDELE

Intervjuudes käsitleti ka puhkuse võtmise või mittevõtmise mõju lastele ja peredele. Kuna teema seondub tihedalt puhkusevõtmise vajaduste ja takistuste peatükis tooduga, kajastatakse siin teemat kokkuvõtvalt.

Sõltuvalt lapse vanusest, traumakogemusest ja peres oleku ajast **võib lapse esmane reaktsioon vanema puhkuse võtmisele olla negatiivne**: kardetakse hülgamist ja tavapärasest rutiinist välja minekut, pannakse hooldajaid proovile, ollakse tavapärasest emotsionaalsem, jne. Üks pere tõi näite, kus laps tegi teadlikult laagris pahandust, et tagasi koju saada. Mitmed lapsevanemad tõdesid ja ka kartsid, et naastes võib minna aega enne kui vanasse rütmi tagasi saadakse ja käitumine puhkuse eelsele sarnaneb.

Mõnes intervjuus toodi negatiivset mõju omavana sellist puhkust, kus hoolduspere vanem saab hoolduskohustusest puhata ajal, mil laps oma bioloogiliste vanematega on. Nimelt võib laps isegi lühiaegse külastuskäigu korral võtta omaks või pöörduda tagasi varasemalt kinnistunud negatiivse käitumise poole. Negatiivsest käitumisest (uuesti) lahti saamine eeldab hooldusvanematelt suurt kannatlikkust ja järjepidevust. Lisaks võib intervjuude kohaselt olla bioloogiliste vanemate külastamine lapsele emotsionaalselt keeruline: loodetakse, et vanemad muutuvad ja ühel hetkel saab nende juurde tagasi minna. Seega võib lühiaegne puhkus lapse bioloogiliste vanemate juures tuua hoolduspere vanematele ajutise tavapärasest suurema koormuse: **laps võib vajada enam tuge nii emotsionaalsete kui ka käitumuslike probleemide lahendamisel**.

Samas leiti kõigis intervjuudes, et **puhkus võib lapsele olla väga tore ning arendav kogemus**. Positiivselt toodi esile teraapilisi ja lapse huvidega seotud laagreid ning nn küllaminekuid toredatele inimestele. Leiti, et puhkuse võtmist tuleb lapsele serveerida nii, et ta ei tunnetaks, et teda lihtsalt minema saadetakse või temast puhata tahetakse ja seega peaks ka näiteks lapsehoidja juurde minek või tema külla tulek olema midagi toredat ja oodatut. Üks lapsevanem ütles, et nemad on lapsega rääkinud laagrist ka kui lapse võimalusest võtta puhkus hooldusvanematest ning igapäevastest kohustustest. Üks vanem leidis, et puhkuse võtmine aitab lapsel ka aru saada, et ära minnes tulla tagasi ja et **vahepeal ära käimine on loomulik elu osa**.

Pikaaegsema mõjuna tõdeti, et kui lapsevanemal on aeg-ajalt võimalus oma ajaks, energiavarude taastamiseks, on tal ka rohkem jaksu last paremini toetada ja pere toimimas hoida. See omakorda suurendab tõenäosust, et **lapse käitumisprobleemid paranevad, ta püsib täiskasvanuks saamiseni peres, omab rohkemaid terveid suhteid ja tuleb hiljem iseseisva eluga toime**.²³ Seega võiks positiivsed võimalikud mõjud esmase negatiivse mõju üles kaaluda. See omakorda aga tähendab, et **puhkuse mitte võtmise võimalik mõju on pere lagunemine ja/või lapse perest eraldamine kuna vanemad ei jaksa pere koos hoida või ei tule lapse hooldamisega toime**.

²³ Vt ka Tohver, S. (2018) võimalikud takistused hoolduspere teenuse pakkumisel praktiseerivate hooldusperede näitel. Magistritöö. Kättesaadav: <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/dc993b5d-29fc-4cf0-b1d6-d923902c1104/content>

Ka lapsevanema vaatevinklist on puhkuse võtmisel nii positiivseid kui ka negatiivseid mõjusid. Olgugi, et intervjuude lõpuks tõdeti puhkuse võtmise pikaaegset positiivset mõju, oldi pigem seda meelt, et hoolduslapsest puhkamine pole mõistlik ilma vajaduseta. Ühelt poolt rõhutati lapse heaolule (traumakogemus). Teisalt peegeldus ka lapsevanema ebakindlus selle osas, kuidas laps toime tuleks ja kuidas ise puhkuse järgselt toime tuldaks.

Eelnevat kokkuvõtvalt võib **puhkuse võtmine omada nii peredele kui ka lastele nii negatiivset kui ka positiivset mõju**. Intervjuusid analüüsesid võib aga öelda, et pikk ajaperiood ilma enda ja paari ajata võib vähendada pere jaksu toime tulla. Seega võib kohati olla pere toimimise huvides vajalik ennetava tegevusena korraldada igapäeva rutiinist välja astuda, kuigi see võib pikendada lapse kohanemisaega.

7. VÕIMALIK HOOLDUSPEREDE PUHKUSESÜSTEEM

Uuringu üheks eesmärgiks oli kaardistada ootused võimalikule hooldusperede puhkusesüsteemile. Intervjuude analüüsile tuginedes on järgnevalt toodud erinevaid aspekte, millega võimalikku hooldusperede puhkusesüsteemi välja töötades arvestada võiks:

- Puhkuse võtmise süsteem peab olema terviklik (sh üleriigiliselt ja arvestades teisi peredele pakutavaid teenuseid) ning hõlmama ka pere toimimist toetavaid tugiteenuseid. Eesmärk on probleemide, sh läbipõlemise ja pere lapsest eemaldamise ennetamine. Tulemuslikkuse tagamiseks peab puhkusesüsteem tekitama peres turvatunnet ja tunde, et hoolduspereks olemine on pere, KOV-i ja riigi ühisprojekt.
- Puhkuse võtmine tuleks teha kohustuslikuks, et ennetada läbipõlemist. Sõltuvalt perest võib see olla täiendav tasustatud puhkus kogu perega või hoolduslapsega millegi tegemiseks või puhkus hoolduskohustusest. Ideaalis võiks peresid nügida võtma puhkust ka hoolduskohustusest, kasvõi paari tunni kaupa. Puhkus on vajalik nii lapsevanemate jaksu tagamiseks kui ka pere koos hoidmiseks. Puhkuse nõue ei peaks seega tähendama, et laps teatud ajaks aastas vanematelt ära võetakse. Perel peab jääma vabadus, kuidas puhkust võetakse: millal, kui pikalt korraga ja kus hoolduskohustusest puhates laps sel ajal on. Puhkuse võtmist kohustuslikuks tehes peab lapsele sobiliku asendushoolduse leidmiseks olema tagatud piisavalt mitmekesiste teenuste olemasolu. See võimaldaks puhkuse võtmist ka neil vanematel, kel pole võimalik tugivõrgustiku abi kasutada. Vanema lapse puhul peaks arvestama ka tema arvamusega (nt kas ja millisesse laagrisse minna), et hülgamishirm ei süveneks.
- Puhkusesüsteemi osaks olevad teenused peavad arvestama traumakogemusega laste vajadustega: lapsed on oma suhete ja struktuurivajaduse mõttes mõneti nagu erivajadustega lapsed ja teenuse osutajatel võiks olla piisavad oskused nende vajadustega toime tulla. Abi võib olla teenuseosutajatele suunatud traumakogemuste teemalistest koolitustest ja lähedastele või nn tavainimestele suunatud baasteadmisi tõstvatest videokoolitustest traumakogemusega lapsega toime tulemiseks. Seda enam, et intervjuude kohaselt laste traumakogemus erineb ning alati ei ole eriväljaõppega hooldajad vajalikud. Seega võiksid nõuded hooldajale lähtuda lapsest ja tema traumakogemusest ning pere võiks ise saada valida neile turvalisena tunduva isiku.
- Puhkusesüsteem võiks üle-eestiliselt võimaldada nii paaritunniseid kui ka 1-2 nädalasi puhkuseid, nii ootamatutes olukordades (nt arsti juurde minek) kui ka planeeritult (nt pikema lastevaba välisreisi tegemiseks). Oluline on ennetada läbipõlemist ehk ühekordne 5-7 päevane puhkus ilma täiendava tugistruktuurita ei pruugi perede jaksule mõeldes piisav olla. Seda eriti laste puhul, kes on perre tulnud koolieas ehk (vara)teismeea keerulisemale käitumisele lisaks on lapsed tõenäoliselt veelgi suurema traumakogemusega. Intervjuudes toodi järgmiseid võimalikke teenuseid, mis peresid aidata võiksid:

- Lapsehoidmine kas pere või hoidja juures. Alternatiiviks on kriisihoidusperedele sarnane süsteem, mille abil laps vajadusel regulaarselt hoitud oleks. Sõltuvalt olukorrast võib hoidjal korraga ka mitu last olla, et lapsed üksteist tundma õpiksid ja neil oleks turvaline ning tore koos olla. Vajadus oleks eriti vaheaegade välistel aegadel, mil hoiuvõimalusi on piiratumalt. Võimalusel võiks seda teenust kasutada teatud regulaarsusega, et laps oleks hoidja ja hoiukohaga tuttav.
- Päevased ja öised laste- või noortehoiud – kindel asutus, kus laps saab käia erinevaid teenuseid saamas ja mille töötajatega lapsel usalduslikud suhted saavad tekkida. Teenust võiks saada kasutada nii ajutisteks (regulaarseteks) puhkehetkedeks kui ka hädaolukordadeks (nt lapsevanema arstivisiit). Hoius võiksid töötada ka erialase väljaõppe saanud isikud, näiteks eripedagoogid, psühholoogid, traumakogemuse väljaõppega spetsialistid. Võimalusel võiks seda teenust kasutada teatud regulaarsusega, et laps oleks inimeste ja kohaga tuttav.
- Kriisihoiduspered võiksid pakkuda hooldusperedele nn hingetõmbeteenust ja nad võiksid selle eest ka lisatasu saada. Kriisihoidusperedel on traumakogemusega laste kogemus ja regulaarne teenuse kasutamine aitaks luua ka usalduslikke suhteid. Tegu ei saa aga olla ainsa puhkust võimaldava teenusega kuna kriisihoidusperesid on Eestis vähe ja nad on intervjueritute sõnul üldjuhul hõivatud hooldatavate lastega.
- Puhkuse pered või nn hingetõmbeteenust pakkuvad pered. Puhkust võimaldav pere saab eelnevalt hooldusperega tuttavaks, et hoid arvestaks maksimaalselt lapsega ja lapsele oleks koht tuttav, kus ta hoolduspere puhkuse ajal viibib.
- Laagrid traumakogemusega lastele (ja nende peredele). Laagrid võiksid olla nii nädalavahetustel kui ka vaheaegadel, lühi- ja pikaajased, et kõik lapsed ja pered sobivad lahendused leiaksid. Lühiaegsed laagrid on vajalikud ka selleks, et lapsi pikaajaseks laagriteks harjutada. Laagrid on mõistlik integreerida hooldusperede vanemate ja teiste pereliikmete (sh õed-vennad) harimise ja perede omavahelise kogemustevahetusega, et pere kui terviku toimimisele ja hooldamiskohustuse edukale täitmisele kaasa aidata. Intervjuudes osalenud leidsid, et kogu perele suunatud laagrid toetaksid ka üksteise mõistmist ja arusaama, et polda üksi, mistõttu omaksid laagrid ka psühholoogiliselt ja sotsiaalselt positiivset mõju. Arvestades, et hoolduslapsele tuleks kasuks kui hoolduspere vanemad ja teised pere lapsed sellest osa võtaksid, võiks laager olla nii hoolduslapsele, tema vanema(te)le kui ka teistele õdedele-vendadele tasuta. Kui laagrist perele lisakulusid ja teiste laste hoiuprobleemi ei teki, on ka lapsevanema osaluse tõenäosus ja laagri kasu perele suurem.
- Hooldusperede kokkuviimine ja üksteisele nn puhkusehetke võimaldamine.
- Puhkusesüsteem peaks toetama pere kui terviku toimimist ja arvestama ka pere teiste lastega, sh pakkuma teenust ka teistele pere lastele. Näiteks kui peres on ka bioloogilised lapsed või hooldatavad lapsed on erinevate KOV-ide vastutusel, peaks hoid olema organiseeritav nii, et vanemal on võimalik kõigi laste hooldamisest puhata ja ta ei peaks mõtlema, kuidas teised lapsed hoitud saavad.

- Kõigile hooldusperedele, sõltumata nende elukoha kaugusest suuremast keskusest või hoolduslapse KOV-i võimekusest, võiksid kättesaadavad olla sarnased teenused ja kulude hüvitamise võimalused: lasteaia kohatasu katmine, teatud summa ulatuses laagreid aastas, teatud summa ulatuses lühiaegse lapsehoiu kulude hüvitamine, jne. Kõik hoolduspered peavad võimalustest ka teadlikud olema.
- Sõltumata puhkuse liigist peaksid pakutavad teenused olema peredele tasuta. Lisaks ei tohi puhkusesüsteemi võimalusi kasutades pere sissetulekud ega sotsiaalsed tagatised väheneda ehk näiteks lapsehoidjat palgates või last laagrisse saates ei tohiks perele või lapsele makstavad hüvitised väheneda.
- Puhkuseks tuleb last ette valmistada, et hülgamiskogemuse süvenemise tõenäosus võimalikult madal oleks. Lapsel ei tohi jääda tunnet, et ta saadetakse ära, et temast puhkust soovitakse. Pigem peaks see mingi huvitav ja tore tegevus olema.
- Lisaks lapse hooldamisest puhkuse võtmisele võiks vanemate jaksu ja pere kui terviku toimimist toetada pere koos puhkamine, ühise kvaliteetaja veetmine. Hooldusperede vanematele võiks ette näha täiendavad riigi poolt tasustatud puhkusepäevad. Puhkusetasu ei tohiks olla väiksem kui senine sissetulek, sest vastasel juhul ei pruugita täiendavat puhkusevõimalust kasutada. Täpsustamist vajab kvaliteetaja veetmise kulude hüvitamine: on neid, kelle hinnangul kulud peaks (osaliseltki) kandma KOV, kuid on neid, kel ei valmista laste kulude katmine probleeme²⁴.

Lisaks on oluline välja tuua, et intervjuudele tuginedes eeldab hooldusperede puhkusesüsteemi eesmärgipärane rakendamine KOV-i ja hoolduspere usalduslikku ja toetavat suhet. Probleemide ilmnemisel on oluline pere toetamine ja lahenduste otsimine, mitte pere vastu toimetamine ja laste perest eemaldamine.

Olulisena tuli välja ka hooldusperede toimimist mõjutava tugistruktuuri, seadusandluse ja reeglistiku üle vaatamise vajadus. Kui peredel on piisavalt teadmiseid-oskuseid (koolitused ja nende ligipääsetavus sh laste hoiule mõeldes), nad tunnetavad ennast toetatuna ega pea süsteemiga võitlema (kas puhkus ikka on vajalik või mitte, kas lapse laager on mõistlik või mitte, kas lasteaia kohavabastus on teostatav teisest KOV-ist aasta keskel tulnud lapsele jne), on neil ka rohkem jaksu last toetada ja puhkusevajadus väiksem.

Ühe võimalusena puhkusevõimaluste rahastamiseks toodi välja, et igal hoolduslapsel võiks olla mingi eelarve, mida saab vanemale hingetõmbepausi andmiseks kasutada ja pere võiks saada ise otsustada, kas ja milliseid teenuseid ta selle summa eest kasutab. See võimaldaks kombineerida nii lühi- kui ka pikaajalisi puhkusevõimalusi (nt laagrid, huvitegevus, lapsehoidja) ilma, et pidevalt KOV-i nõusolekut küsima peaks. Samas tuleb sellise eelarve olemasolu kõrval jätta ruumi ka vajaduspõhise täiendava lisatoe pakkumiseks.

Hooldusperede üldise võimekuse ja nende toetamise kvaliteedi tõstmiseks leiti, et perede toetamine võiks olla riiklikult koordineeritud ja peresid võiks toetada nii teadmiste, juriidiliste kui ka finantsteemadega mõni katusorganisatsioon. Leiti, et kui peredel oleksid ühtsed tingimused hoolduslaste eest hoolitsemisel ja neid ümbritseksid pädevad ja pere tegelikust

²⁴ Intervjuudest jäi mulje, et on peresid, kus lapsesse suhtutakse kui hoolduslapsesse, kelle kõik kulud peab KOV kandma, kuid on ka peresid, kus kõik lapsed on pereliikmed ja neile võimaldatakse samu asju. Juhul kui viimasel perel on majanduslikult võimalik mitmeid huvitegevusi ja välisreise lubada, saab laps rohkemaid kogemusi hilisemaks eluks. Kui perel vastavaid võimalusi pole või hoolduslapse kulude võrra ei ole miski majanduslikult võimalik, piiratakse kogu pere võimalusi.

käekäigust huvi tundvad spetsialistid, oleks neil lihtsam. Ühes perede intervjuus tõdeti, et praegu tegeleb hoolduslapse perre tulekuni perega SKA, kuid kui laps perre jõuab, läheb vastutus üle KOV-ile ja pere jääb sageli üksi. Lisaks on erinevates KOV-ides erinev lähenemine eriprobleemidele ja olukordadele. Seega on ebakindlus süsteemi toimimises, jne ehk perel on palju stressiallikaid, mis mõjutab ka jaksu perega tegeleda.

Ühe murekohana seoses puhkusesüsteemi väljatöötamise ja valdkondliku poliitika üldisema arendamisega ootavad peretoetajad ja aktiivsemad perevanemad riigilt rohkem jätkusuutlikkust ja varasema teadmise arvestamist teemaga tegelemisel. Ametnike vahetusel lähevad nende hinnangul tihti teadmised kaduma, mille tõttu puudub järjepidevus. Otsustajate vahetudes alustatakse arutelusid uuesti, kuid tulemusteta. Varasemate uuringute tulemusi ei arvestata piisavalt.

KOKKUVÕTE

Asendushooldus on lapse kasvatamine ja hoolitsemine väljaspool tema sünniperekonda olukordades, kus lapsevanemad ei suuda pakkuda turvalist ja hoolivat keskkonda. Asendushoolduse üheks vormiks on hoolduspere teenus, kusjuures asendushooldusel olevate laste seisukohast on tegu eelistatuma kasvukeskkonnaga.

Hoolduspere hoolitseb lapse eest kas pikaajaliselt, lapse täiskasvanuks saamiseni, või ajutiselt, kuni lapse sünnipere suudab taas lapse eest hoolt kanda. Erihoolduspere on hoolduspere erivajadusega ja suurema hooldusvajadusega lastele. Intervjuud näitasid, et laste hooldamise keerukus on erinev sõltumata erivajaduse olemasolust.

Perepõhist asendushooldust vajavale lapsele sobiva hoolduspere leidmine ja lapse hooldusperre paigutamine on kohaliku omavalitsuse ülesanne. Hooldusperesid peaksid toetama ja neile erinevaid teenuseid pakkuma Sotsiaalkindlustusamet ja KOV.

Uuringu eesmärk oli koondada hooldusperede, peretoetajate ja KOV-i lastekaitse spetsialistide hoiakuid, arvamusi, vajadusi, kogemusi ja ettepanekuid seoses hoolduskohustusest puhkuse võtmisega. See aitab mõista hooldusperede puhkusevajadust ja võimaliku süsteemi väljatöötamist puudutavaid aspekte.

Uuringust selgub, et paljud hoolduspered kogevad märkimisväärset füüsilist ja emotsionaalset koormust, mis kaasneb traumakogemusega laste eest hoolitsemisega. Puhkusevajadust hoolduskohustusest väljendasid enamik intervjuueerituid, kuid sageli jääb selline vajadus märkamatuks või tunnistamata. Eriti juhul, kui puudub usaldusväärne tugivõrgustik ja KOV-i toetus.

Hoolduspered vajavad puhkusevõimalusi, mis varieeruvad paaritunnistest ajavahemikest kuni nädala-kahe pikkuse perioodini. Täpne puhkusevajaduse pikkus on individuaalne ning sõltub konkreetse pere ja seal kasvavate laste vajadustest ning soovidest. Uuringus osalenud pered on üldjuhul saanud puhkehetki tänu lähiperekonnale, hoolduslaste bioloogilistele vanematele ja sugulastele, lapsehoidjatele, laagritele ja huvitegevustele. Sagedased on ka juhud, kus lapsevanemad pakuvad peresisest üksteisele puhkehetki, kuigi pere toimimiseks on oluline ka paarina puhkamine. Enamus peresid hindavad kõrgelt ka perena koos puhkamist.

Uuring näitab, et mitte kõigil hooldusperedel pole võimalust eelnimetatud puhkusevõimalusi kasutada ja nad vajaksid KOV-i või riigi nügimist ja tuge puhkehetkede saamiseks. Puhkehetkede võimaldamine on keeruline olukorras, kus laps on keskmisest suurema traumakogemusega ja erivajadustega ning lähiümbruses pole vastavate oskustega hoidjaid. Suure takistusena tulid välja ka probleemid KOV-i või KOV-i lastekaitse spetsialistidega suhtlemisel, bürokraatia ja regulatsioonidega seonduvad kohustused, pidev selgitamiskohustus ning hooldusperede toetamise süsteemi killustatus. Puhkuse võtmise võimalusi mõjutavad ka KOV-i rahalised piirangud teenuste pakkumiseks ja hüvitamiseks ning perede rahalised piirangud teenuste tarbimiseks. Läbivalt tuli välja, et täna ei ole piisavalt võimalusi traumakogemustega lastele lühiajalise asendushoolduse pakkumiseks, et vanemad tugivõrgustiku puudumisel hoolduskohustusest puhkehetki saaksid. Kui puhkuse võtmise võimalused paranevad, saab suureks väljakutseks puhkusevõimaluste kasutamisel olema sildistamise vähendamine. Seda nii KOV-i spetsialistide kui ka ühiskonna poolt. Oluline on luua turvaline ja toetav õhkkond teenuste tarbimiseks.

Uuring näitab, et hoolduspered vajavad puhkusevõimalusi, kuid sageli seda ei märgata või ei julgeta tunnistada. Valehäbi vähendamiseks ja puhkuse normiks muutmiseks tuleb selle võtmine muuta kohustuslikuks, et ennetada hooldusperede vanemate läbi põlemist. Puhkuse võtmise täpsemad meetodid (sh seniseid puhkusevõimalusi täiendav puhkusevõimalus kogu perega aja veetmiseks või puhkus hoolduskohustusest) ja kestvuse peaks aga iga pere ise saama valida, et lapsed ja pered tunneksid ennast turvaliselt. See eeldab ka mitmekesiste puhkuse võtmist soodustavate teenuste pakkumist või välja töötamist, et kõik pered leiaksid endale ja lapsele sobilikud võimalused. Hoolduslapsel ega perel ei tohi tekkida tunnet, et neid sunniviisiliselt üksteisest eraldataks. Oluline on ka puhkuse võtmise süsteemi terviklikkus ja koosmõju teiste hooldusperedele pakutavate teenustega. Tähelepanuta ei tohi jätta teenuste kättesaadavust ka hajaasustusega piirkondade hooldusperedele ning mitmelapselistele peredele. Vajalik on seega üleriigiline, paindlik ja tugistruktuuriga hooldusperede puhkusesüsteem, mis arvestaks traumakogemusega laste spetsiifilisi vajadusi ning annaks hooldusperedele mitmekesised puhkusevõimalused. Usaldusväärse ja kättesaadava puhkusesüsteemi loomine vähendaks perede läbipõlemise riski, toetaks pere tasakaalu ja tagaks hoolduslastele turvalise ning püsiva kasvukeskkonna.

Võimalik puhkusesüsteem peab toetama nii hoolduslast kui ka hoolduspere kui tervikut. Ehk mitmelapselise pere puhul tuleb mõelda kõigile peres kasvavatele lastele. Pakutavate teenuste eesmärk peab olema pere toimetuleku parandamine. Juhul, kui teenuseid pakkudes jäetakse tähelepanuta pere teised liikmed, on oht, et välja töötatavaid teenuseid ei kasutata ja soovitud mõju perede jaksule jääb väheseks.

Puhkusesüsteemi ja hooldusperesid toetavaid teenuseid välja töötades tuleb tähelepanu pöörata ka süsteemi terviklikkusele. KOV ja riik peavad peret toetama hoolduspereks olemise teel ning laste kasvatamisse tuleb suhtuda ühise projektina. Ühelt poolt peab süsteem julgustama peresid puhkusevõimalusi kasutama, kuid teisalt tuleb peredele ka selgitada puhkuse võtmisest tulenevaid kasutegureid. Uuringust selgus, et hoolduspered pelgavad täna KOV-iga usalduslikku kontakti loomast, sest kardetakse, et enda murede jagamisel lõpetatakse nendega hooldusleping. Hooldusperede puhkusesüsteemi luues tuleb leida võimalused ka KOV-ide vaheliste erisuste vähendamiseks ning tsentraalse toe pakkumiseks.

Hooldusperede võimaliku puhkusesüsteemi eesmärk peaks olema perede toetamine lapse kasvatamises ning laste hooldusperedest eraldamise ja seeläbi traumakogemuse suurendamise ennetamine. Laiemalt võiks aga kaaluda puhkehetkede võtmise võimaldamist kõigile peredele, mitte ainult hooldusperedele. Kõik lapsi kasvatavad pered võivad vajada tuge puhkehetkede võtmiseks, puhkuse vajaduse märkamiseks, laste teadlikumaks kasvatamiseks ja vanemlike oskuste suurendamiseks.

Lisa 1. Intervjuude kavad

Intervjuukava hooldusperesid toetavate organisatsioonide peretoetajatele

Sissejuhatus

1. Millised on teie kogemused hooldusperede puhkuse vajadusega?
2. Kuidas on hooldusperede vanemad üritanud hoolduspereks olemisest puhata?
3. Kuidas on teie kogemuses kasutatud puhkus mõjutanud hooldusperes kasvavat last?
4. Kuidas hoolduspered on teie hinnangul rahul olemasolevate võimalusega lapse eest hoolitsemisest puhkust saada?
5. Kuidas te ise hindate hooldusperede praeguseid võimalusi puhkust saada?
6. Kas teile teadaolevalt on kusagil KOV-s või riigis mingeid mudeleid või algatusi, mis on osutunud tõhusaks hoolitsemise kohustusest puhkuse võtmise võimaluste suurendamisel?
7. Milliseid soovitusi annaksite, et parandada hooldusperede puhkuse saamise võimalusi?
8. Kas on veel täiendavaid mõtteid või küsimusi seoses hooldusperede puhkuse võtmise võimalustega, mis pole täna kajastust leidnud?

Lõpetamine

Intervjuukava hooldusperedele

Sissejuhatus

1. Kui te mõtlete hoolduspereks olemise kogemusele, kui suur on teie hoolduskoormus ja milles see põhiliselt väljendub?
2. Mil määral ja milles saate laste kasvatamisel tuge tugivõrgustikult (nt sõbrad, vanemad, lapsehoidja, KOV-i spetsialistid, organisatsioonid)?
3. Erinevates nii Eestis kui ka teistes riikides läbi viidud uuringutes on mainitud hooldusperede lapse eest hoolitsemise kohustusest puhkuse võtmise võimaluse vajadust. Kui oluliseks teie seda peate ja miks?
4. Kas on mingid kindlad perioodid või olukorrad, mil puhkust enim vaja on? Millal ja miks?
5. Millist mõju võib puhkuse võtmine teie hinnangul avaldada peres kasvavale lapsele?
6. Kas, millal ja kui pikalt olete võtnud puhkust hoolitsemise kohustusest?
7. Kuidas oli lapse/laste hooldus sel ajal lahendatud?
8. Kuidas mõjutas puhkuse võtmine hooldusperes kasvavat last?

9. Kuidas hindate hooldusperede praeguseid võimalusi hoolitsemise kohustusest puhkust saada?

10. Kuidas võiks teie nägemuses hoolitsemise kohustustest puhkuse võtmine välja näha?

Lõpetamine

Intervjuukava KOV spetsialistidele

Sissejuhatus

1. Millised on teie kogemused hooldusperede puhkuse vajadusega?

2. Kuidas on hooldusperede vanemad üritanud hoolduspereks olemisest puhata?

3. Kuidas on teie kogemuses kasutatud puhkus mõjutanud hooldusperes kasvavat last?

4. Kuidas hoolduspered on teie hinnangul rahul võimalusega puhkust saada?

5. Kuidas te ise hindate hooldusperede praeguseid võimalusi puhkust saada?

6. Kas teile teadaolevalt on kusagil KOV-s või riigis mingeid mudeleid või algatusi, mis on osutunud tõhusaks hoolitsemise kohustusest puhkuse võtmise võimaluste suurendamisel?

7. Milliseid soovitusi annaksite, et parandada hooldusperede puhkuse saamise võimalusi?

Lõpetamine